

POUČEVANJE »EVROPSKE LITERATURE« PREK ZGODOVINE KRITIKE POJEM »ZGLEDNEGA AVTORJA« KOT IZHODIŠČE

Franca Sinopoli

Univerza »La Sapienza«, Rim, Italija

Izhodišče razprave je identitetno vozlišče, nastalo kot posledica razmerja med kulturami. Avtorica se sklicuje na nekatere ključne predstavnike literarnega kritištva 20. stoletja in nanje naveže svoj razmislek o konceptu »avtorja ali teksta zгледа«. Preverja njegovo uporabnost pri didaktiki primerjalne književnosti, ki bi omogočila ustrezna spoznanja o evropski – tudi teritorialno določeni – razsežnosti literature in o njenem odnosu do različnih, ne le evropskih literatur in kulturnih identitet.

Teaching 'European Literature' through the History of Criticism: The Concept of "Model Author" as the Starting Point. The starting point of the article is the intersection of identities formed as a consequence of relationships among different cultures. The author refers to some of the main 20th century representatives of literary criticism, based upon the concept of "model author/text", and considering some other concepts, and verifies their applicability to the didactics of comparative literature. This should enable appropriate understanding of European literature (territorially determined as well) and its relationship to different, not only European literatures and cultural identities.

Moje izhodišče je eliotovska in »klasično obarvana« podoba literarne Evrope, prepoznavne po svoji dolgoživosti, zaradi katere se je lotevajo pesniki in literati nasploh, saj bi jo radi »očistili« nacionalističnih odklonov, totalitarnih utopij, kratkovidnih in zagrenjenih partikularizmov, kolektivnih amnezij in zlonamerne, če ne sploh nične rabe nadsacionalne evropske tradicije, da o umetno vpeljanem in malo premišljenem pristopu k svetovni kulturi in literaturi niti ne govorimo. Če hočem orisati, četudi sintetično, svoj predlog – ta se najprej nanaša na samo raziskovanje, nato pa tudi na poučevanje literarne kritike, povečini posvečene identitetnim vozliščem evropskih in drugih kultur –, se moram posebej sklicevati na razlage evropske literature, ki so delo nekaterih ključnih osebnosti dvajsetega stoletja. Ob tem seveda kaže upoštevati evropsko tradicijo osemnajstega in devet-

najstega stoletja z njenimi tremi temeljnimi okoliščinami in konstitutivnimi vozlišči: razmerje med starimi in modernimi (v praksi vprašanje odnosa med identiteto in tradicijo); zapletena, a vendarle obstoječa komplementarnost med Evropo in posameznimi narodi; ter »prekrivanje« kolonialnih imperijev in koloniziranih literatur na ozemljih evropskega imaginarija, kot nas je, v tem poslednjem primeru, naučil ravnati Edward Said.

Nenavadna zgostitev evropskih kulturnih tem pri Eliotu omogoča – skupaj z njihovim korelativnim literarnim ozadjem – še preveč očiten teren za idealno, četudi ne izključujoče, preučevanje in izobraževanje, teren za didaktiko na način ekstenzivno »zahodne« *forme mentis* in evropske kulture. Razlog za to tiči nemara tudi v Eliotovi dvojni identiteti, saj je Amerikanec po rojstvu, Evropejec po »vnovičnem rojstvu«, če se spomnimo slavnega porekla njegove družine, izvirajoče iz Anglije šestnajstega stoletja. Tu ne morem rekonstruirati podobe tekstov, na katere se sklicujem, kadar govorim o »kritiki pojma evropska literatura«, še manj pa podrobno pojasnjevati vodilnih hipotez svojih raziskav o oblikovanju in konsolidiranju literarne Evrope. Njena mitičnost je implicirana – a včasih niti ne preveč – v obravnavah literature med osemnajstim in dvajsetim stoletjem. To so teksti in hipoteze, na katere lahko zgolj opozorim.

Z zatekanjem k Eliotu in drugim tako izpeljem kakšen uporaben element za predstavitev čisto posebnega vprašanja znotraj splošnega okvira, kolikor je bil do zdaj izražen. To je vprašanje »zgledega teksta/avtorja« in širše tudi vprašanje (za nove rodove neprijetnega) koncepta »klasika« ali »kanonskega avtorja/teksta« kot ene od možnih poti uvajanja v evropsko literaturo v okviru univerzitetnega poučevanja na triletni ravni (BA).

Predstavitev tega, le na videz »drugotnega«, dejansko pa precej ključnega vprašanja o didaktičnem izkustvu mi služi za povezavo aktualnega in realnega didaktičnega prakticiranja poglobitnih prvin evropske literarne tradicije, vendar tako, da jih je moč misliti na najsodobnejši kritični ravni.

Z drugimi besedami povedano, mislim, da bi bilo zelo koristno, če bi se raziskava osredinila na primer na pojem »zgledega« ali kanonskega teksta in nenehno preverjala njegovo uporabnost za izobraževalne namene, tako kot je treba pritegniti vse osebe, ki se nahajajo v razredu (docenta in študente). Namen naj bi bil v luči najsodobnejše kulture aktualizirati glavno vprašanje evropske literarne tradicije, soočene z bistveno drugačnimi orodji za oblikovanje kolektivne identitete, od televizije do interneta, multimedij-skega sporazumevanja in kina.

Glede na to, da gre za didaktiko, namenjeno študentom prvega triletja, vendar z različnimi predznanji (od antropoloških do umetnostnozgodovinskih in filmskih študij, do tujih jezikov in literatur ali italijanskega jezika in literature), se utegne izbira načina poučevanja, ki je zgodovinsko-eruditsko in obenem analitično-kritično, pokazati kot koristna, kolikor omogoča soočenje s posamezno izbrano temo, nujno za rekonstrukcijo njene tradicije znotraj skupine vnaprej izbranih kritikov.

Preidimo k primerom. Moj sveženj tekstov (tu so izbrani samo kot zgledi, zato združljivi in zamenljivi z drugimi) je sestavljen po zaporedju: Curtius, Auerbach, T. S. Eliot, Harold Bloom in Edward Said, in predviden

za dvaintrideset frontalnih učnih ur. V tem okviru je Curtiusa in Eliota mogoče uporabiti ne samo kot ustvarjalca posebne podobe evropske literature in z njo povezane interpretativne metodologije, ampak tudi kot »kontejnerja« – naj se mi oprusti izraz – eruditske tradicije, povezane z določenimi termini in vprašanji, kot so pojem »klasičnega« ali pojem »kanona«. Ko beremo, na primer *Evropsko literaturo in latinski srednji vek* ali vrsto Eliotovih razprav, posvečenih Vergilu in enotnosti evropske kulture, lahko obenem opazujemo, kako se je oblikovala tradicija teh konceptov in kako so vnovič začeli funkcionirati v sodobnosti, potem pa lahko na ravni interpretativnega in ustvarjalnega dela preverjamo še njihov vzajemen prispevek k vnovični rabi tradicije.

Primer zgodovinske relativizacije in hkrati eruditskega kopičenja je Eliotov tekst *What is classic?* (1945), kjer avtor razvršča različne možnosti rabe tega termina, od katerih je vsaka uporabna toliko, kot vsaka druga, in to glede na kontekst, v katerem ali o katerem teče beseda. Klasik kot reprezentativen avtor neke literature ali klasik kot značilen predstavnik posebnega literarnega žanra; in klasik kot del grške ali latinske književnosti. To, kar je torej v Eliotovi rabi termina, ne glede na sklon, bistvenega pomena, je predstava, da oznaka »klasik« pomeni lastnosti, ki jih nekateri teksti imajo, drugi pa ne, vendar zaradi tega niso »boljši« od drugih. »Klasičnost« je za Eliota, kot je znano, v »zrelosti«. To pomeni, da je posledica določene zgodovinske povezave med posebnimi lastnostmi nekega jezika in duhovno zrelostjo pesnikove duševnosti. Vse to skupaj v določenem trenutku proizvede »klasičnega pesnika« ali, bolje, pozneje omogoči, da ga prepoznajo za takšnega.

Zdi se, da se zgodovinska in didaktična perspektiva pri Curtiusu popolnoma ujemata, če pomislimo samo na XIV. poglavje iz *Evropske literature in latinskega srednjega veka* (1948), ki je posvečeno »klasičnosti«. Gre namreč za kratko zgodovino oblikovanja antične literarne znanosti kot klasifikacije literarne snovi po žanrih in avtorjih, ki je pozneje dobila svojo potrditev v poznorimskem pojmu »zgledni avtor« kot varuh »jezikovne pravilnosti«. Curtius je sledil izročilu tega pojma do modernih jezikov in se tudi vseskozi zavedal njegovih mutacij in nujnosti, da relativizira njegov pomen. Pri tem se Curtius sklicuje prav na Eliota in na njegovo vprašanje »what is a classic?«. Več o odnosu med Curtiusom in Eliotom z vidika njunega pojmovanja evropske tradicije je mogoče prebrati v prispevku C. Uhliga v snopiču številka 3/1990 *Comparative Literature*.

Didaktični potek Curtiusove obravnave teme »klasika« kot »zgledega avtorja« je mogoče potrditi – če ostanemo znotraj istega dela – še z drugega vidika. Tu nemški filolog preučuje, kako se je »Oblikovanje modernega kanona« spreminjalo od države do države – Italije, Francije, Španije, Anglije in Nemčije – in to z namenom, da bi dokazal njegov lažni univerzalizem. Komparativno poznavanje literature mu omogoči oblikovati zemljevid evropske literature in kulture, utemeljen na razliki med jezikovnimi področji. Izrecen navdih zanj je dobil iz nekega spisa Valéryja Larbauda, objavljenega leta 1925, kjer je ta zarisal »une carte intellectuelle du monde«. Poleg osrednjega področja (francosko-nemškega in italijanskega) je zarisal še niz zunanjih področij, med katerimi imata špansko in angleško podro-

čje prednost pred ostalimi, bodisi zaradi svoje starosti bodisi zaradi svoje razširjenosti po drugih celinah. Gre za intelektualni zemljevid, z našega vidika gotovo evrocentričen, toda Larbaudov izrecen namen je bil, da bi se razlikoval od političnega in ekonomsko-imperialističnega zemljevida (1936, 34–35).

Očitno je, da je modele raziskovanja evropske literature – samo podobo evropske literature in pojem »zgodni avtor« –, kot jih je ustvaril Curtius, tako kot Auerbachove in Eliotove, mogoče preučevati samo v primeru njihove vzajemne kontekstualizacije v okviru zgodovine dvajsetega stoletja. Tako je ravnal Said marsikje v svojih delih, zlasti v *Culture and Imperialism* (1993), kjer govori o nemški katoliški transnacionalni predimperialni tradiciji (torej o tisti pred 1870) in o njenem idealizmu, iz katerega sta izšla Curtius in Auerbach (str. 70 in dalje) in tudi sama primerjalna književnost. Podobno Said tudi pojma časa in literarne tradicije pri Eliotu razume »idealistično« (30).

Saida in Blooma je v nekem smislu mogoče razumeti kot dve plati iste medalje, kolikor imata ali nimata opraviti z vprašanjem zglečnosti literature v kontekstu krize zahodnega kanona. Na didaktični ravni je vsekakor zanimivo soočiti stališča obeh kritikov glede pogojev veljavnosti pojma »zahodna literatura«. Said si v uvodu k svojemu temeljnemu delu – ki iz nepojasnjenih razlogov še leta 2005 ni doživelo italijanske izdaje – *The World, the Text, and the Critic* (1983) vzame za izhodišče Eliota in angleški modernizem, da bi ponazoril pot, ki ga je prehodila akademska zahodna literarna kritika, zlasti severnoameriška, ko je gradila sistem posredovanja prepričanja o osrednjosti evropske literature. Ta sistem posredovanja, ki ga Said opredeli kot »afilijacijo«, je na kulturni ravni proizvedel genetični model »afilijacije« ali »filiation«, se pravi ravno to, kar je model »afilijacije« sprva zavračal. To je omogočilo, da se iz ene generacije preučevalcev v drugo prenašata dva postulata, ki sta, ko sta bila enkrat sprejeta, ostala za vedno: a) misel, da je evrocentrični model na humanističnem področju edini sprejemljiv; in b) misel, da je iz literarnega raziskovanja treba izključiti sleherni sled »social density«, sicer navzočo v tekstih. Vendar pa »kanonski« teksti za Saida ostajajo to, kar so; a le toliko, kolikor so postali objekt »kontrapunktične« interpretacije. Ta kaže na njihov domet – seveda ne prek nedolžnega zrcaljenja –, pri kompleksnejšem razumevanju razmerij moči in eventualnih družbenih konfliktov, ki jih prikrivajo; da o ekonomskih in političnih kontekstih, ki so jim omogočili, da obstajajo, niti ne govorimo. Zdi se mi vredno opozoriti na dejstvo, da je Said zagovarjal ta način interpretacije in se pri tem spomnil prav na Auerbacha, ki v *Mimesis* »does not simply admire Europe he has lost through exile but sees it anew as a composite social and historical enterprise, made and remade unceasingly by man and woman in society« (24). [»ne le preprosto občuduje Evropo, zanj izgubljeno zaradi izgnanstva, ampak jo vidi na novo kot sestavljeno družbeno in zgodovinsko podjetje, kot ga nenehno ustvarjajo in poustvarjajo možje in žene v družbi«]. Posledica tega kritičnega obnašanja je očitna »razširitev« kanona ali vsaj pozornosti, namenjene tekstem, ki niso bili del humanističnega kurikula.

Tudi Bloom se v *The Western Canon* (1994) po svoje zaveda krize »kanona«, ki je na delu v tako imenovanih »kulturnih vojnah«, namenjenih redimenzioniranju »literarnega« in »estetskega« v okviru prostranejšega področja jezikov. Vendar zavrača misel na opustitev kanona, utemeljenega na načelu avtonomije estetskega, saj ta avtonomija omogoča bralsko izkušnjo. Četudi ne zagovarja pojmovanja literarnega kanona kot jamstva za predvidene »moralne« vrednote, se antieliotovski Bloom boji predvsem, da se bo izgubila zmožnost branja tekstov samih in da jih ne bo več treba omejevati na družbene teme, tako drage tistim, ki jih on opredeljuje kot »šole resentmenta«. V mislih ima novi historizem, analizo kulture in študije spolov. (Ti namreč, po Bloomu, občutijo sovraštvo do estetske vrednosti, izključno pozornost kritike do le-te pa imajo za nemoralno.) Dostop do estetske razsežnosti, ki jo konstituirajo kognitivna pronicljivost, jezikovna energija in moč invencije – to so po Bloomu vse lastnosti, zbrane v posameznem ustvarjalcu – je mogoče zagotoviti samo s preučevanjem kompleksnih literarnih tekstov, ki sicer niso zlahka dostopni, vendar pa še zdaleč niso nedostopni. Kot se ve, mora kritika, po Bloomu, bolj kot ponavljanje opaziti izvirnost in odpor, prek katerega literarni tekst primerjamo z njegovimi predhodniki. Ni naključje, da sta koncepta »izvirnost« in »ponavljanje« v jedru zgoraj navedenega Saidovega dela, saj konec koncev pojasnujeta vprašanje »zgledega teksta« in odnosa do njega; vendar ne le pisateljevega – vidik, ki vselej bolj zanima Blooma kot Saída – ampak tudi kritikovega, in to glede na spremenljivega označenca; ta namreč igra vlogo literarnega zgledega v zahodni zgodovini.

Razmejitev obsežnega polja pertinentnih vprašanj znotraj evropske literarne tradicije, ki zadevajo tu izrečeno misel o »zgledega avtorju«, skupaj z raznolikostjo kritičnih mnenj, na katere sem samo namignila, bi se ujele tudi z odprtjem nekega, po mojem mnenju nikakor ne nepomembnega vmesnega vprašanja. Na tem mestu ga lahko samo omenim, zadeva pa produktivnost koda tradicije tudi preko tako imenovane množične ali »žanrske« literature, ki jo mladi navsezadnje najbolj prakticirajo, predvsem pa zadeva njen vpliv na njihove načine branja kanonskih tekstov.

Kakšne sklepne ugotovitve kaže potegniti iz tega kratkega in s primeri podprtega pregleda znotraj tako omejenega svežnja kritičnih tekstov, izbranih prav glede na to, koliko razvijajo kontinuiteto interesov in problemov? Eden med mnogimi, morda tisti, do katerega mi je največ, je možnost določene didaktike, ki bi napotovala na primarno spoznanje o evropski razsežnosti literature. Potekala naj bi preko analize in vnovične rabe dediščine (ne samo evropske) kritiške refleksije o tej temi. Toda za izhodišče naj bi si vzela natančno opredelitev omejitev in potemtakem tudi posebnosti ozemlja, na katerem se gibljemo in ki smo ga zamejili. Zakaj kritika? Zato ker kritika v primerjavi z literaturo prepričljiveje jamči za to, da bo nacionalni jezik pogojeval nacionalno intelektualno produkcijo. Pri tem seveda veliko žrtvuje v smislu simbolno-umetniške sinteze, vendar v prid lažje uporabe tradicije. Da bi bilo vse skupaj jasnejše, bi rada ta prispevek sklenila z opazko o dialektiki med tekstom in sistemom Roberta Antonellija, ki je leta 1992 v uvodu k prevodu dela *Europäische Literatur und latei-*

nisches Mittelalter (La Nuova Italia) parafraziral Curtiusa. To opazko bi bilo mogoče uporabiti tudi na drugih primerih, povsod tam, kjer Antonelli zavzame demokratičen vidik pri razgrajevanju prvin literarne tradicije, kot jo je vzpostavil Curtius; in sicer od trenutka, ko se lahko vsakdo od nas – v okviru zgodovinske perspektive – na osnovi zavestne uporabe teh prvin so- oči s polisemskostjo tekstov. Povedano z izrazi, prilagojenimi namenu tega mojega predloga, to pomeni, da je treba narediti vidno in uporabno abecedo pripadnosti evropski tradiciji; in sicer tudi za namene, ki presegajo avtoreferencialno prakso literarnega področja. Za namene torej, ki zadevajo, na primer, zapleteno vprašanje kulturnih identitet in evropskih postkolonialnih ter neokolonialnih odgovornosti.

Iz italijanščine prevedla Jelka Kernev Štrajn

BIBLIOGRAFIJA NAVEDENIH TEKSTOV V KONZULTIRANIH IZDAJAH

- Bloom, Harold. *Il canone occidentale*. Milan: Rizzoli, 1996.
- Curtius, E. R. *Letteratura europea e Medioevo latino*. Florenca: La Nuova Italia, 1992.
- Eliot, T. S. *Sulla poesia e sui poeti*. Milan: Bompiani, 1960.
- Larbaud, Valéry. *Ce vice impuni, la lecture. Domaine anglais*. Pariz: Gallimard, 1936.
- Said, Edward. *The World, the Text, and the Critic*. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press, 1983.
- – – *Cultura e imperialismo*. Rim: Gamberetti, 1998.

IZBRANA BIBLIOGRAFIJA O POJMU EVROPSKA LITERATURA

- Ceserani, R. "Italia ed Europa: alla ricerca di memorie condivise." *Memoria, scrittura, censura. Quaderni del Dottorato in Studi Iberici, Anglo-americani e dell'Europa Orientale* 1. Ur. S. Regazzoni. Padova: Cleup, 2005. 5–13.
- Didier, B. (ur.). *Précis de littérature européenne*. Pariz: PUF, 1998.
- Domenichelli, M. "I temi e la letteratura europea." *Studi di letterature comparate in onore di Remo Ceserani*. 1. zv. Manziana: Vecchiarelli, 2003. 125–43.
- Fortunati, V. "Rethinking European Literary Identity in a Multicultural Perspective." *Remapping the Boundaries. A new Perspective in Comparative Studies*. Ur. G. Franci. Bologna: Clueb, 1997. 15–21.
- Gnisci, A. *Noialtri europei*. Rim: Bulzoni, 1994 (2002).
- Marino, A., "La 'letteratura europea' oggi." *I Quaderni di Gaia* 1 (1990): 103–115. Tudi v: *Il mito della letteratura europea*. Ur. F. Sinopoli. Rim: Meltemi, 1999. 188–204.
- Moretti, F. "La letteratura europea." *Storia d'Europa*. 1. zv. (*L'Europa oggi*). Torin: Einaudi, 1993. 837–866.
- Nerozzi, P. "Europa: la ricerca della misura culturale ideale." *L'Europa nel terzo millennio. Identità nazionali e contaminazioni culturali*. Ur. P. Proietti. Palermo: Sellerio, 2004. 72–79.

- Ossola, C. (ur.). *Europa: miti di identità*. Benetke: Marsilio, 2001.
- Sinopoli, F. "Mythe et décolonisation de la littérature européenne." *Arcadia. Zeitschrift für Vergleichende Literaturwissenschaft* 34. 2 (1999): 323–330.
- Stella, F. "Antichità europea." AA.VV., *Letteratura comparata*. Ur. A. Gnisci. Milan: B. Mondadori 2002. 31–61.

■ TEACHING 'EUROPEAN LITERATURE' THROUGH THE HISTORY OF CRITICISM: THE CONCEPT OF "MODEL AUTHOR" AS THE STARTING POINT

Key words: comparative literature / European literatures / literary canon / author / literary influences / cultural identity / Curtius, Ernst / Auerbach, Erich / Bloom, Harold, / Said, Edward

The purpose of the article is to consider from the didactic point of view of the contemporary study of comparative literature the usefulness of the concept 'model author/text' – as introduced by E. R. Curtius –, 'canon author/text' and 'classic' on the one hand, and the concept of 'Western literature' on the other. The author begins with T. S. Eliot and his concept of the classic – while also taking into account the principal problems of the European literary critical tradition of the 18th and 19th centuries – before moving on to other key representatives of twentieth-century literary criticism (Auerbach, Curtius, Bloom, Said).

The concepts discussed enable an appropriate understanding of European literature – determined territorially, too – and its relationship to different, not only European literatures and cultural identities, since the author's starting point is the intersection of identities formed as a consequence of the relationship between European culture and other cultures.

September 2006